מקץ ב

א. ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל מצרים לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו[1]. ופי' רש"י (לאחרי ש־מפרש תחילת הפסוק: "ותרעב כל ארץ מצרים", מעתיק סיפא דקרא "אשר יאמר לכם תעשו" ומפרש): "לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם כו'" (כדלקמן ס"ג).

וצריך להבין: הלא בהפסוק כתיב "ויצעק העם אל פרעה ללחם ויאמר פרעה גו' לכו אל יוסף" שהוא ע"פ אמירת פרעה ליוסף לפני זה[2]: "ועל פיך ישק כל עמי" — וא"כ מענה פרעה מובן בפשטות, ומה צורך בפי־רוש בכלל?

אפילו את"ל שיש הכרח לפירוש — הרי רש"י הודיע יסוד פירושו (וחוזר עליו כמה פעמים) שלא "באתי אלא לפשוטו של מקרא ולאגדה הי־מיישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו"[3] — ומנ"ל לרש"י בפשוטו של מקרא שמקודם לזה היו אצל יוסף, ושיוסף אמר להם שימולו ושאח"כ הלכו אל פרעה?

גם קשה: אדרבא, מל' הכתוב (שפרעה אמר להם) "אשר יאמר (לשון עתיד) לכם תעשו" (ולא "אשר אמר" — לשון עבר), משמע שעדיין לא אמר להם יוסף דבר בענין זה.

ב. והנה יש מפרשים[4], אשר ארי־כות לשונו של פרעה מכריחה לומר שלפני צעקת המצריים אל פרעה הי' להם מו"מ עם יוסף: אם נאמר ש־תחילה באו המצריים בצעקתם אל פרעה והוא שלחם אח"כ ליוסף, הי' לו לומר: "לכו אל יוסף" ותו לא; ומזה שהוסיף בדבורו: "אשר יאמר לכם תעשו" מובן שהם כבר היו אצל יוסף ושהוא אמר להם דבר שלא רצו לעשות — וע"ז בא מענה פרעה אשר יאמר לכם תעשו.

אבל קשה לפרש כן כי:

[נוסף לזה שגם לפי פירוש זה, אינו מובן מנ"ל לרש"י שיוסף אמר להם שימולו דוקא]

א) מלשון הכתוב "אשר יאמר גו'" מוכח, כנ"ל, שעדיין לא אמר להם יוסף הדבר שעליהם לעשות.

ב) באם ראייתו של רש"י "שהי' יוסף אומר להם כו'" היא מזה שפרעה הי' צריך לצוות שיעשו כאמירת יוסף, אף שמכבר נתון "אותו על כל ארץ מצרים"[5] — הי' כותב זה בסגנון של פירוש ל"אשר יאמר לכם תעשו": "מכאן שהי' יוסף אומר להם כו'" וכיו"ב[6]; מלשון רש"י "לפי שהי' יוסף אומר כו'" מוכח, שזה שיוסף אמר להם שימולו אינו ענין הנלמד מתיבות אלו[*] אלא שהוא דבר הידוע

---

1) פרשתנו מא, נה.
2) מא, מ. וראה ג"כ מא, מד.
3) בראשית ג, ח. ועד"ז שם ג, כד. ובכ"מ.
4) משכיל לדוד עה"פ.
*) מא, מג.
5) וע"ד המבואר בב"ר פצ"א ה, תנ־חומא מקץ ו.
6) ועפ"ז מובן שא"א לפרש שהוכחתו של רש"י שאמר להם שימולו היא מל'

כבר ומובא כאן בתור הקדמה שעל פי' יובן שהתיבות "אשר יאמר לכם תעשו" פירושן ש"אמר להם כו'".

ג. להלן, בהמשך פי' רש"י זה, אומר: "וכשבאו אצל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו אמר להם למה לא צברתם בר והלא הכריז לכם ששני הרעב באים אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה אמר להם אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה** מה אם יגזור עלינו ונמות".

וגם בזה קשה להבין:

א) כדלעיל, מנא לי' להוכיח, ממשמעות הכתוב לפי פשוטו, את כל דברי השקו"ט שבין פרעה והמצריים — שהרי אין כתוב בקרא אלא: ויצעק העם אל פרעה ללחם?

ב) לאחרי שאמרו המצריים (כפי פי' רש"י) "אספנו הרבה (תבואה) והרקיבה" ועל זה השיב להם פרעה "אם כן (היינו מכיון שאין להם מה לאכול, הרי אין לפניהם ברירה אחרת, אלא) כל אשר יאמר לכם תעשו" — מה חסר בהבנת פשוטו של מקרא שלכן מוסיף "הרי גזר כו' מה אם יגזור עלינו ונמות"?

ג) רש"י מוסיף על לשון הכתוב "כל" אשר יאמר?

"יאמר" שמצינו ל' אמירה על מילה כמ"ש (תהלים קיט, קסב) שש אנכי על אמרתך גו' (ש"ת כאן וראה מת"כ לב"ר ס"פ צ'. מושב זקנים עה"ת) כי

[נוסף לזה שבפשוטו של מקרא אין שום רמז שאמירה קאי על המילה, ואם לזה היתה כוונתו של רש"י, הו"ל לפרש שנלמד בגזירה שוה משם]

מל' רש"י לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו מוכח שאינו נלמד מתיבות "אשר יאמר (בעתיד) לכם תעשו" כבפנים.

ומזה מובן שא"א לפרש שנלמד מ"לכם" יתירה (כבמת"כ לב"ר פצ"א שם) או מ"דכתיב תעשו שהוא ע"ד "ואת הנפש אשר עשו" (צדה לדרך).

6) דא"א לפרש שהטעם למה הרקיבה תבואתם לפי שלא נתנו בו מעפר המקום וכו' (הובא במשכיל לדוד כאן) משא"כ יוסף, כי כיון שיוסף הכריז ששני הרעב באים וצריכים לצבור בר, בודאי שפירסם גם אופן הצבירה. ועוד ועיקר: שמירת התבואה מרקבון ע"י עפר המקום ה"ז ענין טבעי (ראה רש"י מא, מח) וא"כ בודאי שהי' זה ידוע למצרים.

---

*) במשכיל לדוד: "אשתמיטתי' מ"ש במדרש שהי' אומרים לפרעה כו' אף לחם שהי' לנו בסל הרקיב" — אבל גם בפרש"י (שלא הובא "אף לחם שהי' לנו בסל הרקיב") מובן שא"א לפרש כן כבפנים ההערה.

גם אאפ"ל שזה ש"ותרעב כל ארץ מצרים" הוא לפי שכלתה כל התבואה שאצרו, ובפרט שתחזק הרעב בארץ מצרים (ראה פירוש הרד"ק עה"פ**) כי אין כלל מקום לומר, שהתבואה שאצרו עבור שבע שנים כלתה בשנה הא'.

7) ועוד: מל' רש"י "אם כן כל אשר יאמר לכם תעשו הרי גזר על התבואה והרקיבה" מוכח, שהטעם ל"כל אשר יאמר לכם תעשו" הוא לפי ש"גזר על התבואה והרקיבה". ואינו מובן שהרי הטעם שמוכרחים לעשות מה שיאמר להם יוסף, הוא לפי שאין להם מה לאכול גם אם התבואה היתה נרקבת מצד סיבה אחרת (לא מצד גזירת יוסף) או גם באם לא צברו בר. ומהי כוונת רש"י, שהטעם ל"כל אשר יאמר לכם תעשו" הוא "הרי גזר על התבואה והרקיבה"?

**) ברד"ק: לפי שהוצרכו ליתן חמש יחות לפרעה — אבל בפשוטו של מקרא הי' זה רק בסוף שנה הב' לאחר שכלה הכסף. וכמש"נ (ויגש מז — כג-כד) "הן קניתי אתכם היום גו' ונתתם חמישית לפרעה גו'".

ד) "עלינו" — כולל עצמו ג"כ — ולכאורה פרעה מה ענינו לגזירה?

ה) מיתה — מאן דכר שמי'?

הן אמת, שפירוש הזה בכללותו (פי' רש"י שלפנינו) מקורו במדרש[8] — אבל הלא ידוע הכלל שכלל רש"י בפירושו — שמביא דרשת רז"ל רק באם מוכרח הוא ליישב דברי המקרא על אופניו, כנ"ל.

ד. עוד צריך להבין בתוכן וענין פירוש רש"י (והמדרש):

א) מה הי' טעמו של יוסף בדברי־שתו מהמצרים שימולו (ובפרט היפך רצונם)[9] — איזו תועלת תגיע מזה[10]?

ב) עה"פ[11] "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש" פירש"י שדמכם היינו "השופך דם עצמו"; ז. א. שע"פ דרך הפשט אסרה תורה לשפוך דם עצמו (אף שלא יבוא עי"ז לחולי או למיתה. וכאיסור של "דמו לא תאכלו"[12], שבפסוק הקודם, שהוא כמפורש ברש"י "דם מן החי").

[ועפ"ז מובן בפשטות ענין ששקו"ט בו רבים למה לא מל א"א את עצמו קודם שנצטוה — אף שגם אז קיים "כל התורה כולה עד שלא ניתנה"[13] —

כי הוא לפי שנצטווה לא לשפוך דמו. ופשוט שאין מקום ואין זה הידור לקיים מצוה שלא ניתנה — כשנצטווה שלא לעשותו, משא"כ כשנצטווה על המילה, הרי ציווי מפורש זה דוחה ומבטל בנדו"ז האיסור של שפיכת דמים][14].

ולפי"ז אינו מובן: איך הי' יוסף אומר להם (להמצרים) שימולו, והלא דבר זה הוא איסור של שפיכת דמינו שהם ככל ב"נ מ'זהרים עליו[15]?

ה. והביאור בזה:

עה"פ[16] "אתה תהי' על ביתי ועל פיך ישק כל עמי" פרש"י: "ישק יתזן יתפרנס, כל צרכי עמי יהיו נעשים על ידך כו'" היינו שעל יוסף הוטל

---

8) ב"ר פצ"א, ה. תנחומא מקץ ו.

9) בגו"א כאן: והלא אין מכריחים להת־גייר. והנה י"ל אשר (ע"פ פשוטו של מקרא) לא הי' ענין הגירות קודם מ"ת (ראה לקו"ש חי"ה ע' 143 ואילך (ס"ג) ובהערות שם) ועפ"ז תוגדל הקושיא למה ציוה להם למול.

10) ראה טעמים ע"ז ע"ד הרמז וה־דרוש: כלי יקר עה"פ. יפ"ת לב"ר ס"פ צ'. עץ יוסף לתנחומא שם (בשם היערות דבש). משכיל לדוד כאן. אבל כולם אינם בדרך הפשט, ואין שום רמז אפילו בפ־רש"י לטעמים המובאים בהנ"ל.

11) נח ט, ה.

12) שם ט, ד.

13) משנה סוף קדושין. וראה פרש"י תולדות כו, ה.

14) ראה בכ"ז בארוכה לקו"ש חי"ה שם.

15) אין להקשות ממילת אנשי שכם: איך היו בני יעקב רשאין* לומר להם "המול לכם כל זכר" (וישלח לד, טו) — כי הרי כ"ז הי' בתור הכנה ל"ויהרגו כל זכר", היינו שלדעת בני יעקב היו מחויי־בים להרגם (וראה רמב"ם הל' מלכים ספ"ט. רמב"ן בפירושו עה"ת וישלח לד, יג. וראה לקו"ש חי"ה ע' 190 ובהערה 41 שם).

אבל אינו מובן, דאנשי שכם היו צריכין להבין שיש דברים בגו, מה שבני יעקב מציעים להם לעשות דבר שב"נ מוזהרים עליו.

16) פרשתנו מא, מ.

*) על אנשי שכם עצמם אינו קשה איך מלו א"ע, כי עברו על הרבה עבירות שנצטוו עליהן (ראה רמב"ן המובא בפנים ההערה).

לפרנס את כל צרכי המצרים במזון וכו'. ויוסף קיבל זה על עצמו, למלא תפקיד זה — שהי' ידוע ומפורסם לכל המצרים — כמו שמצינו בפסוקים שלאח"ז [17]: "ויצא יוסף וגו' ויעבור בכל ארץ מצרים... ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה גו'".

והנה עפ"ז כאשר "ותרעב כל ארץ מצרים ויצעק העם אל פרעה ללחם" אינו מובן כלל למה צעקו המצרים אל פרעה ללחם? והרי כל צרכי פרנסתם ומזונם הם ע"י יוסף? ועכצ"ל שקיצר הכתוב בדבר הפשוט [18] שבודאי מתחילה באו אצל יוסף לבקש מזון כי הוא השליט בכל ארץ מצרים, ורק לאחרי שלא מילא את בקשתם באו לצעוק אל פרעה. ומה שיוסף לא מילא הבקשה הרי זהו תפקידו? — עכצ"ל שיוסף ביקש מהם דבר מה (ע"ד שמצינו שקנו בכסף וכו'), שהם לא הסכימו לעשותו ולכן הלכו לצעוק אל פרעה מלכם. ומהו דבר זה שיוסף דרש מהמצרים ולא רצו לעשותו? — מתוכן הפרשיות והפסוקים שלמדנו כבר מקודם (לפני התיבות "אשר יאמר לכם תעשו") מובן "שהי' יוסף אומר להם שימולו", כדלקמן.

ו. וביאור הענין:

כשציווה הקב"ה לאברהם למול את (עצמו ו)בני ביתו, אמר לו (בפ' לך לך [19]) "המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך גו'", שבפשטות — הטעם על ציווי זה הוא: יליד ביתו ומקנת כספו — ברשותו הם וטפלים לו — ולכן מוטל עליו החיוב ש"המול ימול" כאו"א מהם.

עפ"ז — כיון שיוסף הוא "השליט על הארץ" [20], והי' נתון "על כל ארץ מצרים" [21] ובלעדו "לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים" [22], היינו שהיו נתונים תחת שלטונו [23] וברשותו כמקנת כסף, א"כ הסברא נותנת בפשוטו של מקרא שיש עליו חיוב להשתדל שיהיו נימולים [24].

ובזה יומתק דיוק ל' רש"י: "לפי שהי' יוסף אומר להם שימולו" [25] (לא "לפי שיוסף אמר", אלא — אומר בתמידות) ז.א. שלא פעם אחת אמר להם שימולו, אלא שהי' תובע מהם תמיד (וכמובן, ביתר שאת בעת שהחל הרעב [26] ובאו אליו בתור "השליט על הארץ").

---

17) פסוק מו, מט.

18) ע"ד בפרשה שלפני זו (ע"פ פרש"י לח, ז) שקיצר הכתוב במיתתו של ער. ובפרש"י (בראשית ג, א) "הרבה עלי' דברים". ובכ"מ.

19) יז, יג. והציווי הי' לא רק לאברהם כמפורש בפסוקים הקודמים שם "וזר־ע אחריך" גו'.

20) פרשתנו מב, ו.

21) שם מא, מב.

22) שם, מד.

23) וגם ע"ד ההלכה, אנשי המדינה גופם קנוי להמלך לדעת כמה ראשונים הובאו באנציק' תלמודית ערך דינא דמל־כותא דינא. וראה גם שו"ת הצ"צ חו"מ סימן ב'.

24) והטעם שאנשי שכם לא חשדו כש־שמעו שבני יעקב א"ל שימולו א"ע (ראה לעיל הערה 15) מפורש הוא שם (לד, טז) "והיינו לעם אחד" וגם אנשי שכם הדגישו את זה (שם כא) "להיות עם אחד". והיינו שכן הי' מפורסם אז, אשר הרוצה להיכנס במשפחת ובית אברהם (יצחק ויעקב) הוצ־רך למול א"ע.

25) במדרש (הובא לעיל הערה 5) "לכו ומולו את עצמכם".

26) שאז "כל אשר לאיש יתן בעד נפשו" (איוב ב, ד).

ויתירה מזו — ע"פ הנ"ל שמחויב יוסף להשתדל שימולו, מוכרח לומר שכשחזק הרעב בארץ מצרים ומוכר־חים היו לפנות אל יוסף, מחוייב הי' יוסף לא למכור בכסף וכו' — כ"א לומר להם בתור תנאי — שימולו.

ז. והנה כאשר „ויצעק העם אל פרעה ללחם" שהוא המלך ויוסף הוא רק משנה למלך ופרעה אמר להם „לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו" — היינו שהוא (פרעה) אינו מתערב בזה ולא יצווה את יוסף שיתן להם מזון (גם אם לא ימולו) — מובן שהי' צריך לומר טעם ונימוק ע"ז.

וטעם זה מפרש רש"י — „הרי גזר על התבואה והרקיבה", כלומר: באם הענין שאין להם „לחם" (וצועקים אליו (אל פרעה) ללחם) הוא מצד סיבה טבעית, אז מקום שיצוה את יוסף שיתן להם לחם.

אבל מכיון שהטעם שאין להם לחם הוא (בלתי טבעי) מצד גזירת יוסף [26], הרי:

לא תהי' תועלת אם יצוה את יוסף ליתן להם בר, שהרי גם כשיוסף יתן להם בר (עפ"י ציווי פרעה) יגזור שיורקב גם בר זה [27],

אבל אין טעם זה מספיק כלל, שהרי לשעה (עד שתרקב) בודאי תועיל, וגם אח"כ אולי לא יגזור וכו', ואפילו יגזור — לא הפסידו דבר. ולכן עכצ"ל שיש בזה (בציווי להכריח את יוסף) חשש להיזק והפסד לגבי מצבם בעת צעקתם ללחם — מיתה במשך הזמן ברעב. ואין היזק גדול מזה — אלא מיתה תיכף. וזהו שמוסיף רש"י בדברי פרעה (שאין לו שליטה על יוסף, לצוות עליו דבר שהוא נגד רצונו, ואדרבא, נהפוך הוא: כיוון ש־בכוחו של יוסף לגזור כו' ו)„מה אם יגזור ונמות".

אבל עדיין מקום להשיב: כיון שיוסף צדיק הוא (שלכן גזירות שלו מתקיימות) אין חשש שיגזור מיתה על העם, שהרי אין הם מכריחים אותו ומצווים עליו — ולכן עכצ"ל שאמר פרעה „עלינו" — שהוא המכריח, והם — שגרמו לכך.

ודבר זה, שפרעה אמר להם שבכחו של יוסף לגזור עליהם שימותו — מרומז הוא גם בלשון הכתוב „אשר יאמר לכם תעשו":

„אשר יאמר לכם (ל' עתיד) תעשו" משמע שכוונתו (לא רק לענין שכבר אמר להם (המילה), כ"א) שגם אם יאמר להם, בעתיד, דבר שלא אמרו [28], עליהם לעשותו.

ואינו מובן: למה חשש פרעה ש־

---

27) ועפ"ז מתורץ: מנ"ל לרש"י ש־פרעה אמר להם „למה לא צברתם בר כו'" — כי מסתבר, אשר כשאמר להם פרעה שאין ביכולתו לצוות את יוסף (למ־רות אשר „ויצעק העם אל פרעה ללחם"), עשה זאת באופן שהמענה שלו יתקבל אצלם. ולכן מסתבר שבתחלת דבריו אמר להם „למה לא צברתם בר כו'" בידעו אשר יענוהו (כפי האמת) „אספנו הרבה והרקיבה". ועי"ז יוכיח להם מדבריהם גופא שמוכרחים הם לעשות כל מה שיוסף יאמר להם ש„הרי גזר על התבואה והרקיבה כו'".

28) כי מכיון שיוסף רצה להכריחם שימולו, שלכן גזר על התבואה והרקיבה — הרי מובן שגזירתו זו תהי' לא רק בנוגע להתבואה שאספו מקודם, אלא בכל מזון שיהי' להם.

29) ולכן מוסיף רש"י ומבאר: כל אשר יאמר — הן שכבר אמרו, הן דבר חדש.

יוסף יצוה אותם דבר נוסף על מה שציווה אותם מכבר — שימולו.

ולכן מפרש רש"י שבל' „אשר יאמר לכם (בעתיד) תעשו" מרומז ה־טעם שמוכרחים לעשות כמו שאמר להם יוסף ושאין ביכלתו (של פרעה) לצוות את יוסף שיתן להם בר (נגד רצונו), כי אפשר שיאמר בעתיד (גם) מה שלא אמר ע"ע, ולכן גם בנוגע לעונש „מה אם יגזור (בעתיד) עלינו ונמות".

ח. ויש גם בפי' זה של רש"י מעניני ה„יינה של תורה"[30]:

מבואר בכ"מ[31] בההפרש שבין יוסף להשבטים, שיוסף להיותו מרכבה דאצי', לא היו אצלו עניני עוה"ז מציאות התופסת מקום ולא הטרידוהו כלל וכלל, אשר לכן הי' יכול להיות מלך מצרים, מקום שהוא תכלית ה־שפלות, הירידה והטרדה שבעוה"ז, ועכ"ז הי' בתכלית העלי' והדביקות באלקות. משא"כ השבטים להיותם בחי' מרכבה דבריאה, הוצרכו להיות בהתבודדות מהעולם. ולכן בחרו לה־יות רועי צאן, בכדי שעניני עוה"ז לא יטרידו אותם מעבודת ה' וכו'.

ומפרש"י שלפנינו למדין עוד יתי־רה מזו, שלא זו בלבד שעניני עוה"ז לא הטרידו אותו מדביקותו ועבוד־תו לקונו, אלא שפעל והשפיע גם בהעולם שמחוץ הימנו; ולא עוד אלא שהכריח את אנשי מצרים, שהיא ערות הארץ, שימולו, ולהכניע בזה[32] את בחינתם (שהם „שטופי זימה"[33]); ועד שגם פרעה בעצמו, מלך מצרים, — ציווה עליהם לשמוע אל יוסף ולמול את עצמם.

ומזה ההוראה לכאו"א:

ישראל נקראו בשם יוסף כמ"ש[34] „נוהג כצאן יוסף", ולכן בכחו של כאו"א לפעול בעצמו באיזה מקום שיהי' (גם כשאנשי המקום הם ב־ירידה גדולה ברוחניות ורחוקים מאד מיהדות וכו'), ולכן לא רק שאין לו להתפעל מחומריות המקום ואל יפול ברוחו וכו', ועליו להתגבר בעצמו שיהי' שלם בתומ"צ, אלא שבכחו גם לפעול על העולם שמחוץ הימנו, על כל היהודים הנמצאים שם, ועד שע"י הנהגה באופן המתאים יהי' גם „אור לגוים" וכו', שגם ב"נ יקיימו הז' מצות שלהם[35] ועד שיתתקן ויתברר כל העולם כולו; נזכה לביאת משיח צדקנו[36] ולקיום היעוד „כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד"[37].

(משיחת ש"פ מקץ תשל"א)

---

30) היום יום ע' כד.

31) דרמ"צ פא, א. ד"ה ומקנה רב תרכ"ט, תרס"ו. ולא זכר שר המשקים תפר"ח.

32) ראה מו"נ ח"ג פל"ה ופמ"ט.

33) פרש"י לך יב, יט.

34) תהלים פ, כ. רש"י ומצו"ד שם.

35) ראה רמב"ם הל' מלכים פ"ח ה"י. וראה מכתב כללי דר"ח ניסן תשל"ב (נדפס בהגש"פ עם לקוטי טעמים מנהגים וביאורים).

36) שהוא „יתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד" רמב"ם שם ספי"א.

37) צפנ' ג, ט.